

Rakos Miklós

Petőfi és a verbunkos

Írásomban olyan epizódokat szeretnék felvillantani Petőfi életéből, amelyek a költőnek a verbunkoszenéhez fűződő kapcsolatára világítanak rá.

Amikor 1849. január 5-én osztrák hadsereg szállta meg Budát és Pestet, az új bírósági szervezet, a Pesti Császári és Királyi Főügyészség a forradalomban részt vett személyek vád alá helyezésével, vagy ezek hátrahagyott javainak elkobzásával kezdte meg tevékenységét. Petőfi 1848 szeptemberétől már nem tartózkodott Pesten, ugyanis október 15-étől kiképzőtiszt volt Debrecenben, majd harctéri beosztást kért Kossuthtól. 1849. január 15-étől az erdélyi hadszíntérre került Bem tábornok mellé, segédtisztnek.

A vagyonelkobzási rendelet kiterjedt a költő tulajdonát képező, szülei Zöldkert utca 481. szám alatti lakásában lévő ingóságokra is (a lakás a mai Reáltanoda utcában volt), ugyanis amikor Petőfiék 1848. szeptember 24-én Pestről Endrődre utaztak, Lövész utcai lakásukból (ma Királyi Pál utca) összes ingóságukat átvitték Petőfi szüleinek a lakására. Amikor a főváros visszafoglalását követően, 1849. május 9-én ismét Pestre jöttek, a Marczibányi-féle házban – a Rákóczi út 12. szám alatti ház III. emeletén, a Síp utca sarkán – béreltek háromszobás lakást, majd július 3-án ismét elutaztak.

1849. február 16-án házkutatást tartottak a költő szüleinek lakásában, és az ott található, Petőfiék tulajdonát képező tárgyakról, képekről és a több mint 200 kottáról részletes leltárt készítettek. (Ezzel kapcsolatban bővebb

információt Mezősi Károly *Közelebb Petőfihez* c. munkájában [Budapest, 1972], a *Petőfi adattár* III. kötetében [Budapest, 1992] és Gerő József *Petőfi javainak lefoglalása és elárverezése [1849–1851]* c. írásában találunk [Irodalomtörténeti Közlemények, 1933, 126–133.]

A lefoglalt kották nagy része Szendrey Júliáé lehetett, aki zongorázott, ugyanis arról nincsen tudomásunk, hogy Petőfi kottákat gyűjtött volna. Néhány száz könyvből álló gyűjteményének nagyobbik részét még 1848. május 24-én elárvereztette, és a befolyt összeget a honvédség felállítására ajánlotta fel. A lefoglalt zeneművek között volt egy verbunkostáncokat tartalmazó kottakiadvány is, „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” felirattal, amelyek a veszprémi székesegyházi karnagy, „Ruzitska Ignác által alkalmaztattak fortepianóra”. Mivel a Petőfiék lakásában lefoglalt kottásfüzet a korszak legjelentősebb verbunkostánc-gyűjteményéhez tartozott, a veszprémi táncsorozatról külön is szeretnék szólni.

Az 1823 novemberében megjelent első füzet – akkori szóhasználat szerint első „fogás” – nyomdai kéziratának címlapjára Ruzitska még a „6 Magyar Táncok” elnevezést írta fel. Mivel Sebestyén Gábor, a Veszprém Vármegyei Muzsikai Intézet nyelvújítási szándéktól vezérelt főjegyzője a német „tánc” szóhasználattal szemben a latin eredetű „nota” (hangjegy) elnevezést részesítette előnyben, a táncgyűjtemény címe *Magyar Nóták Veszprém vármegyéből* lett. Az el-

nevezés ma már félrevezető, ugyanis ezek a „nóták” hangszeres megszólaltatásra készült verbunkostáncok voltak, amelyek nem tévesztendőek össze a 19. század második felében keletkezett népies műdalokkal, a magyar nótákkal. A 136 táncot tartalmazó gyűjtemény a verbunkos fénykorának legjavát őrizte meg számunkra, hiszen többek között olyan szerzők dallamai szerepelnek benne, mint Bihari János, Csermák Antal, Lavotta János, Ruzitska Ignác és Rózsavölgyi Márk.

A táncgyűjtemény Ruzitska által elkészített nyomdai kéziratát sokáig elveszettnek vélték. Amikor 1964-ben az Országos Széchényi Könyvtárban, raktárrendezés során előkerült a sorozat első nyolc füzeté, nem tudták, hogy eredeti dokumentumról van szó, ezért a leltárba „kéziratolts másolatként” vezették be. A veszprémi érseki levéltárban fennmaradt latin nyelvű nyugták segítségével, 1992-ben sikerült beazonosítanom Ruzitska kézírását, majd azt összehasonlítottam a nyomdai kéziratban lévő írással. Közben az első nyolc füzet nyomtatott példányaiban felfedeztem 32 sajtóhibát, és a hibásan kinyomtatott ütemeket összevetettem Ruzitska nyomdai kéziratával. Ekkor már nem volt kétséges, hogy nem kéziratolts másolatról, hanem eredeti Ruzitska-kéziratról van szó. Ezt követően nemcsak a táncgyűjtemény nyomtatott anyagát jelentettem meg fakszimile változatban, hanem a sorozat első nyolc füzetét tartalmazó nyomdai kéziratot is – benne 67 verbunkostáncdal –, abban a reményben, hogy ezáltal további, még lappangó Ruzitska-kéziratok felbukkanását segíthetem elő. Ez a verbunkos-kézirat azért is fontos, mert az első nyolc füzet tartalmazza a veszprémi táncgyűjtemény legjavát, köztük olyan Bihari- és Csermák-mű-

veket, amelyek Ruzitska Ignác lejegyzésében maradtak fenn. Az 1994-ben megjelent fakszimile kiadványhoz írt tanulmányomat Papp Géza lektorálta. Öt évvel később, 1999-ben Papp Géza jelentette meg *A verbunkos kéziratolts emlékei* címmel azt a tematikus katalógust, amely az OSZK-ban fellelhető verbunkos-kéziratokat ismerteti. Munkája során a veszprémi táncgyűjtemény nyomdai kéziratának újabb füzetét sikerült beazonosítania, így a 9–10. füzetet (Ms. mus. IV. 2014), a 11–12. füzetet (Ms. mus. IV. 2013), a 14. füzetet (Ms. mus. IV. 2012), és rátalált a 15. füzet anyagához tartozó *Cholera verbung* című Ruzitska-szerzemény kéziratára is (Ms. mus. 354/53). A veszprémi táncgyűjtemény 13. füzetének nyomdai kéziratolts tudomásom szerint azóta sem került elő, és nem lehet tudni, mi lett a sorsa a 16. füzet nyomdai kéziratának, amelyet röviddel halála előtt Ruzitska még elkészített, de már nem jelent meg.

Sajnos a Petőfi szüleinek lakásán leltárt készítő hivatalnok nem jegyezte fel, hogy a veszprémi verbunkosgyűjtemény melyik füzetét tartalmazta az általa felvett jegyzék. Bár a kotta valószínűleg Szendrey Júliának köszönhetően került ide, könnyen lehetséges, hogy Rózsavölgyi Márk ajándékozta azt Petőfinek, ugyanis a IV. és a XIV. füzet megjelenése közötti időszakban – vagyis 1824 és 1831 között – Ruzitska a sorozat mindegyik füzetében közölt legalább egy, de többnyire két Rózsavölgyi-darabot.

Petőfi 1844 júliusától 1845 márciusának végéig volt segédszerkesztő Vahot Imre mellett a Pesti Divatlapnál. Vahot és Petőfi akkoriban többször is megvédte Rózsavölgyit a Pesti Hírlap támadásai ellen. Ilyen rosszindulatú írás jelent meg a Hírlap 1844. augusztus 22-i számában is, az alábbi szö-

veggel: „A’ napokban egy historiai nevezetességre vergődött Kávéház holmi fokoskorabeli sallangmaradvány színhelye volt; négy vagy öt cigány fiu rontotta egy sarokban a’ levegőt fülsértő recsegtetésivel...”

Az olvasók persze nagyon jól tudták, hogy a cikkben a pesti fiatalság találkozóhelyéről, a Pilvax kávéházról van szó, ahol Rózsavölgyi Márk zenésztársasága „rontotta a levegőt”. Mivel utolsó éveiben Rózsavölgyinek nem volt biztos kenyérkereseti lehetősége, Vahot azt tanácsolta neki, alapítson Pesten egy magyar népzenei társulatot. Az együttes összetartásával aztán Rózsavölgyinek igen sok gondja lett.

A Pesti Hírlapban megjelent, támadó cikkekre Petőfi válaszolt: *E hét személyből álló társaságnak feje – ha a körülmények nem változnak – Rózsavölgyi leendett, ki magát bandájával, úgy hiszem, már ajánlá is a Nemzeti Körnek, s talán csak nem teszi föl az újdonságok érdemes írója derék Rózsavölgyinkről, hogy ő a Körbe „fülsértő recsegtetésekkel” tolakodjék... A szóban forgó kávéházat egy idő óta némelly urak mód nélkül szeretik gyanúsítani – írta Petőfi.*

A hegedűn játszó és a magyar zenét különösen kedvelő Vahot Rózsavölgyivel kapcsolatban Petőfiről is megemlékezett. Mint írja, *„zenészeink, zeneszerzőink közt legjobban szerette a klasszikus, fellengző magyar zene egyik főteremtőjét, Rózsavölgyit, a mi Márkus bácsinkat, ki gyakran játszott házamnál s ki geniális művei előadásával egészen elbűvölte Petőfi lelkét, – úgy, hogy meg is énekelte őt” (Vahot Imre emlékiratai, 1880, 261.)*

Most lépünk vissza az időben néhány esztendőre. Petőfi 1839. szeptember 6-án Sopronban beöltözött a Gollner báró nevét viselő 48-as gya-

logezred egyenruhájába, ahová mint önkéntest, hat évre sorozták be közlegénynek. Sass Istvántól, Petőfi Sopronban tanuló barátjától tudunk meg részleteket erről a nehéz időszakról. Sass iskolai padszomszédja volt a 10 esztendőss Petőfinek Sárszentlőrincen. Amint beszámolt róla – korához képest Petőfi már akkor is komoly volt, de ha társai közé keveredett, virgonc lett, mint a csík. Soproni találkozásukról Sass a következőket írta: *„...elbeszélte sikertelen tanulópályáját, Pesten, a színház jelesei közelében eltöltött, szerinte keserű nélkülözésekkel teljes, s mégis dicsőséges napjait, apjának őt egy alaptalan feladásra igazolatlanul elitélő elhatározását és kitagadó levelét – anyjának (a legjobb édesanyjának) sikertelen közbelépését, végre mindezek után a katonai pályának, melyen szerinte senkinek a terhére nem lesz, önkéntes választását. Mindezt szárazon, részvétre számítás nélkül beszélte el...szánakozásunkat kizáró céllal, nem az események kényszeréből következőnek tüntette föl végzete ama fordulatót, hogy katonává lett, hanem ellenkezőleg, szabad választásából származónak állítja be azt. Később bekövetkezett bizalmasabb együttlétiünkön azonban számtalanszor bepillantván bánatos lelkébe, többé nem a szabad elhatározások embereként, hanem balvégzete játékának odadobva tekinthetém őt” (Illyés Gyula, Petőfi Sándor, 1970, 42–43.)*

Végül, az 1841. február 28-án, Zágrábban kiadott hadtest-parancsnoksági rendelet alapján – gyenge testalkata, tüdőbajra való hajlama és a szívedények tágulása miatt – Petőfit saját kérelmére elbocsátották a hadseregből. Még mielőtt azonban 1840 márciusában Sopronból Horvátországba indult ezredével hadgya-

korlatra, rendkívüli zenei élményben volt része. Dacolva a katonai regulával, 1840. február 18-án kiszökött a kaszárnyából, hogy este 7 órakor, a Soproni Kaszinóban meghallgassa Liszt Ferenc hangversenyét. Ágai Adolf *Pákh Albert életrajzából* című írásában – amely Az Ország Tükre 1863. augusztus 21-i számában jelent meg – így emlékezett meg erről:

„Ugyanez időben történt, hogy a dicsőség szárnyain repülő Liszt, az európai zongoraüstökös, Magyarországra visszatérve, elsőször is szülővárosában, Sopronban adott hangversenyt. (A cikk írója itt „csúsztatott”, hiszen Liszt a közeli Doborjánban született.) – Szerencsétlenségére ugyan ezen este megint valami kötelessége akadt Sándornak, kinek lángoló szíve annak hallatára, hogy Liszt Sopronban játszani fog, csaknem hamuvá égett a vágytól. A barátok azonban segítettek a bajon. – Petőfit bebújtatták valami frakkfélébe, fejébe nyomtak egy magas tetejű kalapot, a kaszárnyából kiszöktették s szerencsésen bejutottak a színházba. – Sándort másnap természetesen kurta vasra verték; s ilyes kihágásokat nem egyszer követett el, az intő szóra nem hallgatott, mivel neki »kissé akaratos feje volt«.”

Ezen a hangversenyen Liszt először egy fantáziát adott elő Bellini *Puritánok* c. operája nyomán, majd két Schubert-művet: a *Ständchent* (Esti dal) és az *Erlköniget* (Szelleml király) játszotta a saját átíratában. Ezt követően adta elő „fantázia alakban”, gyűjtő hatással a *Rákóczi-indulót*, amelyet előzőleg, 1838. december 29-én, 1839. január 4-én és 12-én már Pesten is eljátszott. Liszt akkoriban még főként más szerzők zongoradarabjait játszotta, parafrázisokat és átíratokat, illetve rögtönzött egy adott témára. Petőfi, ez a 17 esztendő „szent kamasz”

ekkor még nem sejthette, hogy egyszer majd Liszt is verseinek számtalan megzenésítője között lesz (lásd *A magyarok istene* című, 1848 áprilisában írt versét). Liszt zongoraművekkel is tisztelgett Petőfi emléke előtt. Ezek közé tartozik a *Petőfi szellemének* c. darab 1877-ből, valamint az 1885-ben komponált *Magyar történelmi arcképek* című sorozat 6. száma.

A költő verbunkoszenéhez fűződő vonzalmával kapcsolatban szeretném kiemelni, hogy a szülői háztól tanulmányai miatt korán elszakadt Petőfi baráti köre főleg a falusi-mezővárosi értelmiségből – tanítókból, iskolamesterekből, kántorokból stb. – került ki. Közöttük érezte magát a legjobban, és elsősorban ennek a rétegnek a zene- és dalkultúrája hatott rá. Ebből a közegből érkeztek legjobb barátai, Arany János és Tompa Mihály. Szorosan kötődtek a népi kultúrához és a verbunkoszenéhez, amely életérzésükre meghatározó jelentőséggel bírt. A hagyományos népi dallamkincs hatásait is magába szívó verbunkos, a valahonnan a kuruc időkből származtatott „rég magyarok” dallamai és a *Rákóczi-nóta* motívumai kitörölhetetlenül beivódtak a magyar életbe és műveltségbe. A reformkor értelmisége ezernyi szállal kötődött a verbunkoszenéhez: ez a muzsika akkor egy életérzés megtestesülése volt. A romantikus korszak külföldi megfigyelői joggal vélték felfedezni a nevében is „magyar” zenei stílusban a sajátos magyar nemzeti karakter kifejeződését.

Mindenekelőtt a lassú verbunkos volt az, amely közel állt Petőfi lelki alkatahoz, vagy ahogyan *Magyar vagyok* című versében fogalmaz: „komoly természetéhez”. A lélek húrja szólal meg benne, amikor a vers első soraiban a komoly hangvétélű, lassú magyar tánc hangulatát idézi fel. Az

első verssorokból megtudjuk, hogy a magyar ember számára a muzsika „Lassú magyar”-ral kezdődik: a hegedűk megszólalásakor mindig lassú verbunkos hangzik fel. Utána – a „három a tánc” alapelvnek megfelelően – gyors és még gyorsabb szakasz következik. Lássuk a Petőfi-vers első sorait:

*Magyar vagyok. Természetem komoly,
Mint hegedűink első hangjai,
Ajkamra fel-felröppen a mosoly,
De nevetésem ritkán hallani.
Ha az öröm legjobban festi képem:
Magas kedvemben sírva fakadok...*

A felületes szövegelemző az ilyen megfogalmazás mögött rögtön a „sírva vigadó” magyar embert szokta felfedezni, közönséges kocsmai sírva vigadássá fokozva le a büszke örömtől való elérzékenyülés jellegzetes magyar tulajdonságát. Pedig Petőfi költeményében nyoma sincs sírva vigadásnak. Sokkal inkább a büszke öröm mély átéléséről tanúskodó lelki beállítódás megnyilatkozásának lehetünk itt tanúi. Mennyivel más ez a hang, mint a 19. század második felében széles körben elterjedt népies műdal időszakának szentimentális sírva vigadása! Az irodalomtörténeti munkák sajnos figyelmen kívül szokták hagyni, hogy Petőfi a *Magyar vagyok* című vers elején a komoly hangvételű, lassú verbunkostánc hangulatát idézi fel.

Petőfi *Rózsavölgyi halálára* című versének következő részleteiből megtudjuk azt is, milyen belső energiákat, milyen lélekből fakadó tetterőt képes mozgósítani a magyarságban a verbunkos muzsika:

*„Egyszer ember csak a magyar, mikor a
Fülét szívét megtölti a muzsika
Könnyebe lábad a két szeme ilyenkor...”
„És mikor már kibusúltuk magunkat,*

*Megfeszítjük lelkünket és karunkat...”
„Akkor aztán bízni kezdünk magunkba,
Hogy telik még mitőlünk is nagy munka,
Hogy kivirít még a magyar nép fája...”
„Ébredj föl, vén muzsikus, vén barátom,
Hadd busuljunk, lelkesedjünk nótádon,
Olyan isten igazában tudtad te,
Hol fekszik a magyarnak a szíve...”*

Petőfi verse jól tükrözi azt a heroikus érzelmi megnyilvánulást, amelyben nemzeti gondolat és zene elválaszthatatlanul összefonódott a 19. század első évtizedeiben. A magyarság önmagára ismert zenéjében, és büszkén azonosult vele.

Végül – Petőfivel kapcsolatban – szeretnék megemlékezni egy magyar hegedűművészről. Az ő áldozatvállalásának köszönhetjük, hogy Petőfi-nek szobra van a pesti Duna-parton. Reményi Ede a szabadságharc után hosszú évekig emigrációba kényszerült. Ahol csak járt, lelkesen népszerűsítette a magyar zenét. Hazatérése után, 1860 decemberében, Kiskunhalason fogalmazta meg a Petőfi-szobor felállításának gondolatát. Utána koncertkörútra indult, hogy a szobor javára adományokat gyűjtsön. A nemzet lelkiismeretét megerősítő szoboralak ma is áll, jelképként magasodva a pesti Duna-parton. Jókai 1882. október 15-én, a szobor felavatásakor így kezdte beszédét: *„Uraim, a Petőfi-szobor a legdrágább emlék a kerekföldön, mert ez a legcsengőbb ércből van öntve: csupa hegedűszóából készült...”* Majd – már a jövőbe tekintve – beszédét ezekkel a szavakkal fejezte be: *„Én azt hiszem, hogy ő maga is jelen van. A szellemnek ott kell lakni a szoborban, mit az igazságosztó utókor megörökítésére emel. Ez a szobor lát, érez, és gondolkodik. S a szellemek igazságosak: világosan látnak a szenvedély nélkül ítélnek...”*